חידושי הרי"מ על התורה — בראשית

ב' גדולה ע"ש ראשית ח' יראת ה' שנקרא בית כמ"ש בגמ' אמונת כו' כל הש"ס אי איכא יראת ה' היא אוצרו אין כו' ובמדרשות יש לך אפותקאות להניח בו אוצרות התורה. וכן בגמ' מאן דלית לי' דרתא כו' שיקדים בית לראשית כמ"ש חז"ל כל שיראתו קודמת כו' וכמ"ש ראשית ח' יראת ה'. גם נרמז בי"ת "ראשון "שני "אחרון. גם מ"ש מימות משה רבינו עד רבי כו' ומרבי עד ר' אשי סוף הוראה כו' ושמותיהם רבי ר' אשי גם אביי רבא ובר"ת רוב מקבלי תורה שבע"פ:

פירש"י אמר ר"י לא הי' כו' מהחודש הזה כו' מצוה ראשונה כו' ישראל אלא כח מעשיו כו' שלא יאמרו ליסטים אתם כו' ז' ארצות. והרמב"ן ז"ל תמה על הקושיא שבאמונת החידוש תלוי הכל ועל התירוץ שנראה חלש שבשביל זה יכתוב מ"ב. אולם באמת דברי רז"ל ברורים כשמש בצהרים שהתורה לישראל נתנה מצד כי חלק ה' עמו. ומצד שברא העולם כל הברואים שוים. ולפיכך פתח הש"י אנכי אשר הוצאתיך מארץ מצרים שמצד זה מיוחד ליקרא אלקי ישראל שמשנה טבע עולמו בשבילם ודבקים למעלה מהטבע בהשי"ת. והרי די במצות שבת שמפורש זכור כו' כי ששת ימים כו' השמים ואת הארץ וישראל מעידים על הקב"ה שברא העולם א"כ הדבר מבורר אצלם כמו שרואין בעיני' כמ"ש בעד ראה ידע כו'. ודי מהחודש הזה כו' שהזמן הוא ברשותם ישראל דקדשינהו לזמנים ומאיר להם התחדשות שהקב"ה מחדש בכל יום מעשה בראשית וחדש הוא למעלה מהשמש א"כ ממילא ברור אצלם החידוש. אלא כח מעשיו כו' היינו סדר הבריאה שלא יאמרו ליסטים כו' היינו שאיך אפשר שישראל הם עם ה' וחלקו. הלא כל אומה יש להם מקום וארץ מיוחדת מהפלגה ואילך וישראל אין להם מקום רק בגזילה וכתיב אין עול צדיק וישר שצריך להיות שכולם יעידו ישרו. לזאת הגיד כח מעשיו שכך סידר שיהי' תהו ובהו כו' הכנה להיות אור. וכן הבדיל בין מים להיות ארץ וכן כל הבריאה הכנה לששי בריאת אדם אח"כ לשבת כן הי' המקום ארץ ישראל לכנען ושאר אומות ומזה בא אח"כ להיות של ישראל כשיגמרו להיות עמו ונחלתו וכמ"ש יצב גבולות כו' למספר בני ישראל ואדרבא השי"ת רצה שיקחו בע"כ מהם להראות שעדיין הכל שלו ולמי שרוצה מתן להישר בעיניו כמ"ש רז"ל. וזה הי' ג"כ הטעם בביזת מצרים ונצלתם כו'. להורות ע"י ישראל שעדיין לא יצא שום ברי' מרשותו ת"ו כמ"ש לה' הארץ כו' תבל כו'. ומה"ט לא הי' לישראל רק כשידעו זה כמ"ש לי הארץ גרים כו' עמדי. וזה שכתוב בספרא שהוא ת"כ כשהוא שלי הוא שלכם ע"ש. והשמיטה והיובל מורה על זה וכשביטלו גלו כי ארץ ישראל מקום שלנו כשאנו דבוקים בהשי"ת וארץ ישראל עדיין היא מתנה מאת השי"ת אז מקיים אותנו שבעניין זה הי' תחילת הנתינה לקיים המצות המורים על הנ"ל:

נראה למאי דקי"ל שטר קנין קרקע נקנה בכתיבה ומסירה אולם דווקא שהקניין בשטר ע"ש ברא"ש ב"ב ובש"ע ס"ו ורש"י ז"ל פי' קונה שמים וארץ בעשייתן קנאן א"כ מאחר שכל פרטי הבריאה הוא בתורה שמצד זה כל המציאות הוא קנינו של השי"ת א"כ התורה הוא שטר קנין של כל הנבראים כמ"ש שמים וארץ קנין א' כו' א"כ כשנתן לנו השי"ת תורה הקדושה ממילא הקנה לנו כל המציאות במסירה זו שפי' התרגום תורה צוה כו' מורשה מסרה לכנשת יעקב כו' ושטר שנעשה עבורו לכ"ע נקנה במסירה. מהא דמייתי ג' שטרות ע"ש. וזה שכתוב כח מעשיו כו' לתת להם כו'. וזו שפירש"י ר"ה השיר כו' יום א' לה' הארץ כו' שקנה והקנה כו' קנה ע"מ להקנות גם לא שייך מילי במילי כו' שדיבורו של הקב"ה מעשה הלא בדבר ה' שמים נעשו והוא התורה ודאי שנקנה במסירתו לנו. והא ס"ד דש"ס גיטין שבנתינה לה הס"ת תהי' מגורשת משום כריתות הכתוב בה רק דשלא לשמה ע"ש. ממילא תורה הקדוש' שהיא לשם ישראל נקנה הכל כנ"ל:

רש"י ז"ל הקשה שכל ראשית סמוך ע"ש. חנני הש"י בפשיטות שמבואר במדקדקים א"ע ורד"ק שאות ת' לכך מורה נקבה שהוא סוף א"ב מורה חלישות משאר אותיות ע"ש אולם יש לו מעלה שמקבל מכולם ולכך ת' הסמיכות ג"כ שמקבל מאחר כמו ראשית ממלכת ראשי' דגנך שאם לא השירים לא יהי' התרומה ראשית וצריך אל השירים ולכך ת' הסמיכות כאלו מקבל אולם בהתחלת הבריאה זה עצמו הפי' בראשית ברא כי השי"ת ברא כל העולם בבחי' ראשית ש הי' הכל צריך זל"ז שלא יקרא ראש כ"א כשיש גוף וכן ישראל שנקראו ראשית וכן כל הענינים. ובענין ראשית ברא את השמים שכולל כל המשפיעים יש א' וגם ת' שלא יקרא משפיע רק כשיש מקבל ובענין בחי' זו נצריך ויש בו ת' הסמיכות. ואת הארץ כולל עניני המקבל יש בו ג"כ א' ת' שכולל כל א"ב שבענין זה הוא א' מה שרוצה לקבל הוא מ"נ שגורם נייחא לשמים ות' מה שמקבל וצריך לשמים כנ"ל. וגבוה מעל גבוה כביכול ב"ה וב"ש שיהי' לו נייחא ממה שנעשה רצונו בעולמו וזו עצמו בשביל ישראל שנק' ראשית והתורה כו' ולא זו מחבבה עד שקראה אחותי כו' אמי ובענין זה ברא הש"י עולמות כולם כולם מקבלין זה מזה ושיהי' נייחא נעליונים כשהתחתונים יכולין לקבל. וז"ש וקרא זה אל זה והתרגום ומקבלין דין מן דין. להורות על יחוד הש"י שכל העולמות צריכים זה לזה ומתיחדים שכולם צריכים לקבל מהש"י שקוראים זה לזה היינו המקבלין מקבלין מעליון ממנו והעליון מקבל כח הקבלה שהוא בהשתוקקות יותר אצל המקבל ובזה מתיחדים לקבל כולם מה' אחד ואומרים שהש"י קדוש ונבדל. עכ"ז הוא ה' צבאות מכה"כ. וזה נקרא אופנים שמתגלגל מה שלמטה למעלה. ומה שלמעלה למטה. ורוח החי' באופנים. שמיחד לקבלה הנ"ל כל העולמות ובעם קדוש ישראל ג"כ כן שהשי"ת אמר למרע"ה כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל כו':

מספר בראשית עד פ' חיי שרה הוא מאדמו"ר גאון וקדוש הרי"מ זצ"ל מגור אשר אדמו"ר עיר וקדיש מהרא"ל זצ"ל מגור כתב בכתב ידו הקדושה זי"ע ועכ"י:

בעזהי"ת התחלתי אור ליום ה' פ' לך לך יתברך לפ"ק.

בראשית כו' כ' ראשית חכמה יראת ד' ויראה בית מה שהאדם תמיד תחת עומ"ש ומאמר השי"ת כחומה עליו וז"ש ביעקב איש תם יושב אוהלים לא כעשו איש שדה בהיפוך שעושה מה שלבו חפץ ויראה זו קודם לכל כמ"ש כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת שע"י שמקדים היראה שורה ברכה בחכמתו וז"ש במדרש שהתחיל התורה בב' לשון ברכה היינו בבית שהיא היראה (תהי' הראשית שיחול ע"י ברכה בכל מה של אחריו) לפי דעתו שע"י תחול הברכה להראשית שהיא החכמה:

ברש"י ז"ל המקרא אומר דרשוני פי' שבכ"מ אין המקרא יוצא מידי פשוטו אך במקום שניכר שאין הפי' עפ"י פשוט הדרש שבו הוא פשוט:

בשביל התורה הנקרא ראשית כו' ובשביל ישראל כו' הכל א' כי ע"י ישראל שמקיימים מ"ש בתורה משום זה כתב בתורה שבשביל ישראל נברא העולם להראות כי עיקר הוא עבודת ישראל וע"י עבודת ישראל נותנים חן על התורה כמ"ש ז"ל חמשה קנינים כו' תורה שמים וארץ ישראל כו' שענין קנין להיות נקרא מקחו של הקב"ה להיות נקרא חן מקח על מקחו וזה בא ע"י ישראל שמקיימין וע"י עבודת ישראל מעוררין בכל הבריאה שיתנו שבח והודי' להשי"ת ולהיות השמים מספרין כבודו כו' וז"ש ואעידה בם כו' הארץ כי ע"י ישראל נתברר כיבוד ד' בכל הבריאה שזה ענין עד שמברר בעדות:

ברא אלקים פרש"י ז"ל עלה במחשבה לבראותו במדה"ד כו' ע"ש לא שיש שינוי ת"ו במחשבותיו רק הפי' כי סדר העולם הוא במדה"ד מה שיהי' אור וחושך וכדומה שהוא עפ"י משפט הראוי זהו מדה"ד א"כ כשעלה ברצונו לברוא העולם הי' מדה"ר תחלת המחשבה רק שההנהגה יהי' ברחמים וכ"ז הי' הרצון שעיקר הבריאה שיהי' בדין שיהי' משותף ברחמים:

קושית המפרשים למה לא ברא הקב"ה העולם מקודם מאחר שהי' הו' ויהי' והבל הוא. מאחר שזמן עצמו הוא ענין טבעי. וקודם הבריאה לא הי' מוקדם ומאוחר כלל א"כ אין דעת האדם יכול להשיג מה שהי' קודם בריאת הזמן שיהי' שייך שהי' לברוא מקודם:

ותוצא הארץ פרש"י ז"ל כשנתקלל האדם נפקדה גם היא כו' יש לפרש עפ"י מ"ש בס' חסידים על פוקד כו' על בנים הטעם שאם הי' הבן כראוי הי' מועיל זכותו לאביו שלא יקלקל וכן כאן כיון שהאדם נברא מאדמה הי' צריך להועיל שלא תחטא ג"כ הואיל שנברא ממנה:

בשם האר"י ז"ל. הגיד כי טעות חוה היתה שצווי השי"ת על גוף האילן לא על הפרי כמ"ש הלשון מכל עץ הגן כו' ותרא כי טוב העץ כו' ותאכל מפרי' שע"ז לא הי' הציווי לדעתה וממילא בא החטא ע"י ארץ שאם הי' כל האילנות טעם עץ ופרי שוה לא היתה טועית לפרש רק על העץ ולכן כשנתקלל כו' נפקדה גם היא:

נעשה אדם כו' פי' אחר הבריאה אמר השי"ת לכל להבריאה נעשה אדם כו' מאחר שכל הברואים הוא רק עבור האדם וזה בצלמינו (והגיד בשם הרב מפרשיסחא ז"ל פי' בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת שברא השי"ת שיהא האדם צריך לכל הנבראים שעי"ז יש חיות בכל הנפשות וזהו להחיות בהם נפש כל חי):

ויאמר הנחש כו' יודע אלקים כו' פי' טענת הנחש הי' שלא ימיתו בהחלט גמור רק שידעו טו"ר היינו שיכנס בהם יצה"ר באמת אבל עכ"ז יוכלו לגבור נגדו ויהי' זה יותר קידוש השם ובאמת לא הי' להם לשמוע אליו נגד מאמר השי"ת אף שכפי שכלם הי' טוב יותר כי לא מחשבותיו כו' יבטל רצונך כו':

ויתהלך חנוך כו' האלקים הפשוט דהיינו דביקות ובתרגום ויתהלך בדחילו כי כל מה שירא מהקב"ה יותר הי' דבוק בו אף שהוא מרחוק כי על גס רוח אמרו אין אני והוא יכולין לדור והירא הוא שידע שהכל מד' נקרא דביקות:

במדרש סוף פ' י"ט ואכלתי אין כתיב כאן אלא ואוכל אכלתי ואוכל עוד עיי"ש וכי תעלה על דעתך שאדה"ר יציר כפיו של הקב"ה יענה בעזות כ"כ לפני השי"ת אלא הפי' דהנה האדם כשנברא לעשות רצונו יתברך בודאי ציווי השי"ת ומאמריו עומדים לפניו כחומה לבל יעבור ח"ו אולם כשפי' פ"א אזי נוטל מאתו וירד בעומק יותר אל הנסיון וד"ל ולזאת התנצל אדה"ר עכשיו שאכלתיו יכול להיות שאוכל עוד שניטל ממנו המניעה:

ויקרא את שמם אדם הנה איתא בגמ' תינוק שהתחיל לדבר אביו חייב ללמדו תורה ואם לאו כאילו קברו פי' שעיקר יתרון האדם מכל הנבראים בהדיבור דצח"מ יתרונו הוא הדיבור ע"כ צריך לקשר הראשית בהתורה שאחר הראשית נמשך הכל כידוע וגם כאן שנקרא הזווג ביחד אדם כדרכו ע"כ צריך לקשר ולדבק בתורה וע"ז המכוון אנו עושין חופה לרמוז ענין שכפה עליהם הר כגיגית בשעת מ"ת וידבק עצמו שם וישאר תמיד קשור ודבוק בהתורה הקדושה ע"י התקשרות הראשית כנ"ל:

ויאמר ד' אל קין כו' ולמה נפלו כו'. בזה נתקשו מאד ולמה לא יפלו פניו כשראה רחוקותו מהשי"ת ופי' שהשי"ת שאלו למה חרה לך הסתכל בעצמך מאין בא לך העצמות הזאת ולמה נפלו פניך הלא העיקר הוא קנאת איש מרעהו שאתה מתקנא באחיך ולא מעיקר הדבר ודו"ק היטב כי שכיח הזיקא.